

KİTAP TANITIMI

Kadri UNAT*

**Vasilis Dimitriadis, Bir Evin Hikâyesi: Selanik'teki Mustafa
Kemal Atatürk'ün Evi ve Ailesi Hakkında Türkçe ve Yunanca
Belgeler, (Çeviren: Gülsün Aksoy-Aivali),
Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2016.**

Askeri ve siyasi liderlerin yaşam öyküleri, kişisel özellikleri ve ideolojileri tarihin her döneminde merak uyandırmıştır. Bunun bir yansıması olarak da liderler çeşitli açılardan ele alınmış ve birçok popüler/akademik biyografik çalışmaya konu olmuşlardır. Asker, aydın, siyasetçi gibi çeşitli özelliklere sahip olan Mustafa Kemal Atatürk de daha hayattayken yerli ve yabancı çalışmalara konu olmaya başlamıştır. Dahası Türk Kurtuluş Savaşı'nın ve modern Türkiye'nin lideri olan Atatürk'ün yaşam hikâyesi bugün hala çeşitli yönleriyle incelenmeye devam edilmektedir. Böylelikle Atatürk, Amstrong'un 1932'de kaleme aldığı "Bozkurt" isimli eserden Gawrich'in 2014'te yayımlanan "Genç Atatürk: Osmanlı Zabitinden Türk Devlet Adamına" isimli çalışmaya uzanan silsilede birçok açıdan ele alınmış ve oldukça geniş bir Atatürk biyografisi oluşmuştur.

Ancak her türlü tarihsel olguda olduğu gibi, tarihe mal olmuş liderlerin yaşam öyküleri de çeşitli nedenlerle spekülasyonlara açıktır. Bugüne kadar Atatürk ile ilgili yapılan çalışmalarda soyu, ailesi, babasından kalan miras ve doğduğu evle ilgili farklı tespitlerde bulunuldu. Bu farklılıkların bir kısmı belge eksikliğinden kaynaklanmakla birlikte, bir kısmı sahte belgeler

* Dr., Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, E-Posta: unat@ankara.edu.tr

uydurulmaktan kaynaklandı. Bununla birlikte son yıllarda yayımlanan bazı çalışmalar, Atatürk'ün soy kütüğü ve ailesiyle ilgili spekülasyonlara mahal bırakmayacak belgelere dayanmaktadır. Bunların ilki Mehmet Ali Öz'ün 2014'te yayımlanan "Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Soy Kütüğü" isimli eserdir. Bu eser, Atatürk'ün babası Ali Rıza Efendi ile annesi Zübeyde Hanım hakkındaki eksiklere ve hatalara son verdiği gibi, Ali Rıza Efendi'nin ölümünden sonra eşine ve çocuklarına bağlanan aylıkların miktarını da belgelerle tespit etmiştir. İkincisi de Atatürk'ü farklı eserlerde çeşitli yönleriyle inceleyen Ali Güler'in 2015'te yayımlanan "Benim Ailem-Atatürk'ün Saklanan Ailesi" isimli çalışmadır. Büyük oranda arşiv belgelerine dayanan eserde, Atatürk ve ailesiyle ilgili önemli tespitlere yer verilmiştir.

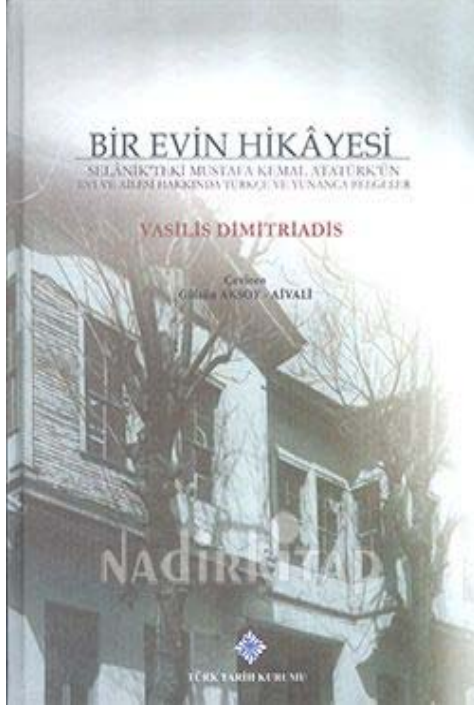
Üçüncüsü ise bu yazıya konu olan ve Türk Tarih Kurumu tarafından 2016 yılında yayımlanan Vasilis Dimitriadis'in "Bir Evin Hikâyesi" isimli eseridir. 50 yıllık bir çalışmanın ürünü olan eser heyecan verici bir hikâyeye sahiptir. Bundan dolayı öncelikle hem yazar hakkında bilgi vermek hem de eserin yazım ve yayım hikâyesine değinmek yararlı olacaktır.

1931'de Gümülcine'de doğan Vasilis Dimitriadis, 1954 yılında Selanik Üniversitesi Edebiyat Fakültesinden mezun olmuştur. Mezuniyetini takip eden yıl Selanik'te yeni kurulan Makedonya Tarih Arşivi'ne müdür olarak atanmış ve bu görevini 1984 yılına kadar sürdürmüştür. Yüksek Lisans eğitimini Londra Üniversitesi Şark ve Afrika Çalışmaları Türkoloji bölümünde tamamlayan Dimitriadis, "Evliya Çelebi'ye Göre Orta ve Batı Makedonya" başlıklı teziyle Selanik Üniversitesi'nden doktora unvanı almıştır. Emekli olduktan sonra da Girit Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkoloji bölümüne profesör olarak atanmış ve Osmanlı Devleti'nin sosyo-ekonomik yapısıyla ilgili pek çok akademik çalışmaya imza atmıştır. Dimitriadis, 1983 yılında yayımlanan "Türk Hâkimiyeti Süresince Selanik Topografyası" isimli kitabı için Atina Akademisi Ödülü'ne layık görülmenin yanı sıra, Makedonya tarihiyle ilgili arşiv materyallerinin korunmasına yönelik uzun soluklu gayretlerinden dolayı Selanik Rotary tarafından Altın Madalya ve Kamu Ödülü ile Girit Rethymno Akdeniz Araştırmaları Enstitüsü onur üyeliği gibi farklı akademik çevrelerden pek çok ödül almıştır.

Dimitriadis, Atatürk'ün doğduğu evin hikâyesine duyduğu ilgiyi merhum Faik Reşit Unat'a borçlu olduğunu aktarmaktadır. Buna göre Faik Reşit Unat'ın Atatürk'ün Selanik'teki eviyle ilgili çalışma yapmak üzere 1961 yılında Selanik'teki Tarih Arşivi'ne gitmesi sonucunda iki araştırmacı tanışmıştır. Söz konusu tanışma hem Dimitriadis'in Atatürk'ün evine ilgi duymasını sağlamış, hem de Faik Reşit Unat'ın kendisine gönderdiği

Paleografya kitapları sayesinde Osmanlıca öğrenmesine ön ayak olmuştur. Zira 1961 yılı Dimitriadis'in Osmanlı Devleti ile ilgilenmeye başladığı ancak Osmanlıca bilmediği ve kimseden yardım alamadığı için gelişme kaydedemediği döneme denk gelmektedir. Unat'ın gönderdiği kaynaklarla çalışmaya başlayan Dimitriadis, kısa bir süre doktora yapmak üzere gittiği İngiltere'de ileri düzeyde Osmanlıca öğrenme fırsatı bulmuştur.

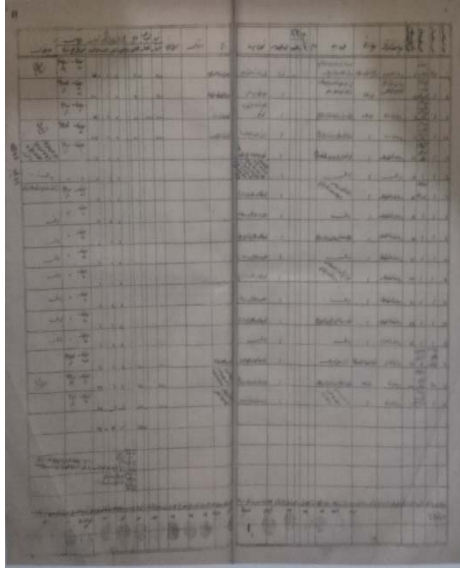
Ancak yazarın aktardığına göre çeşitli projelerde yer alması, 1981 yılında Ankara'da düzenlenen Uluslararası Türkoloji Kongresi'ne davet edilinceye kadar "Pembe Ev" ile ilgilenmesine engel olmuştur. Söz konusu davet üzerine konuyla yeniden ilgilenmeye başlayan yazar, daha önce konuyla ilgili tespit ettiği belgeleri yeniden incelediğini, fakat kongreye katılmak için Ankara'ya gelemediğini belirtmektedir. Dolayısıyla yazar, 1981 yılında kongreye katılmak için Ankara'ya gelebilseydi, oldukça erken bir tarihte konuyla ilgili tartışmalar sona erecekti. 2008 yılı, Dimitriadis'in konuyu tekrar ele alarak kitaba dönüştürmesinde önemli bir tarih olarak ele alınabilir. Çünkü yazar, 2008 yılı başlarında Atatürk'ün eviyle ilgili çelişkilerin devam etmekte olduğunu, evin Ali Rıza Paşa'ya ait olmadığı ve Atatürk'ün ailesinin evde kiracı olarak oturduğu düşüncesinin hala ileri sürülmekte olduğunu şaşkınlıkla öğrendiğini ifade etmektedir. Oysa Dimitriadis, daha 1950'li yıllarda belirlediği belgelerde konuyla ilgili önemli verilere ulaşmıştı. Kendi deyimiyle bu çelişkiler, Atatürk'ün eviyle ilgili olarak yaklaşık elli yıl önce başladığı araştırmasını tamamlamasını sağlamıştır. Zira 2008 yılında konuya yeniden eğilen Dimitriadis, çalışmasını iki yıl gibi bir sürenin sonunda tamamlamış ve eseri, 2010 yılında Selanik Türk Konsolosluğu'na teslim etmiştir. Akabinde de eser, Dışişleri Bakanlığı Kültür İşleri Genel Müdürlüğü tarafından Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu'na gönderilmiştir. Ancak hakem incelemesi 2012'de tamamlanmasına rağmen eser çeşitli sorunlardan dolayı bir türlü basım aşamasına geçememiştir. Bunun üzerine Türk Tarih Kurumu Başkanlığı, konuyla ilgilenmek ve sorunların giderilmesini sağlamak üzere Prof. Dr. Levent Kayapınar'ı görevlendirmiştir. Kayapınar'ın Dimitriadis ile Türk Tarih Kurumu arasındaki iletişimi kurmasından sonra da sorunlar çözülmüş ve eser 2016 yılında basılmıştır.

Türk Tarih Kurumu tarafından Prestij Eser olarak yayınlanan kitap, bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Eserin orijinalliği, temelde arşiv belgelerine dayanmasından kaynaklanmaktadır. Makedonya Tarih Arşivi, Yunanistan Devlet Emlak İdaresi Arşivi, Selanik Belediyesi Arşivi ve Osmanlı Arşivi'nden yararlanan yazar, Giriş bölümünde; kullandığı farklı kaynakların daha iyi anlaşılabilmesi için 19. yüzyılın ikinci yarısı ve 20. yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti'nin taşınmaz malların sahipleri için düzenlediği belge tiplerini kısaca tanımlamaya çalışmıştır.

“Mustafa Kemal Atatürk’ün Selanik’teki Evi ve Ailesi” başlıklı birinci bölümde ise ilk olarak Selanik’in Osmanlı Devleti yönetimindeki serüveni kısaca ele alınmıştır. Burada kentin, sosyo-ekonomik ve etnik yapılarının yanı sıra nüfusu ve mimarisiyle ilgili önemli bilgiler aktarılmıştır.

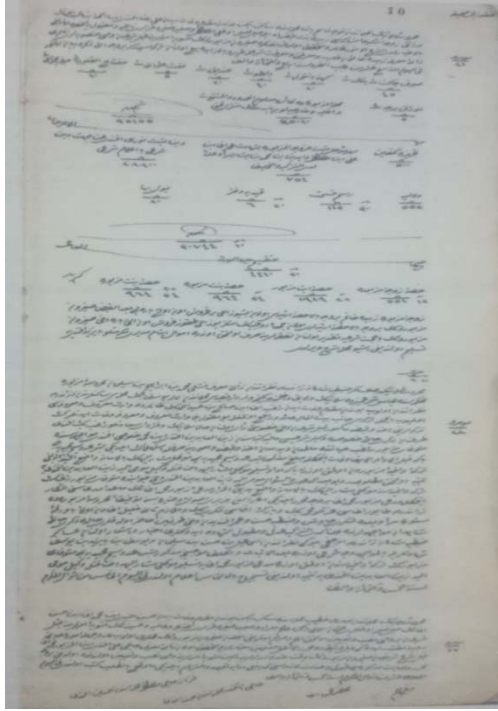
Birinci bölümün “Pembe Ev” başlıklı ikinci alt başlığı tamamen belgelere dayanmaktadır. Burada evin ilk sahipleri, Atatürk’ün ailesi tarafından satın alınması, genişletilmesi, Ali Rıza Efendi’nin vefatı ve bıraktığı miras gibi konulardan oluşmaktadır. Yazar, Koca Kasım Paşa Mahallesi Muhtar Sokakta bulunan 38 numaralı evin ne zaman inşa edildiğine dair herhangi bir

Ali Rıza Bey’in “Pembe Ev”i Satın Alma Belgesi
F6 Belge 9 No: 2

belgeye ulaşamamakla birlikte, en eski kayıtlarının Eylül 1875 tarihli Yoklama Defteri'nde bulunduğu tespit etmiştir. Bu belgeye göre ev, Numan Paşa Cami Caddesi'nde ve 37 numaralıdır. Şeri Mahkeme tarafından tutulan kayda göre evin sahibi Ferhad oğlu İskender'dir. Dimitriadis mülkiyetle ilgili ikinci tespitinde, evin 1876 yılında el değiştirerek Musa oğlu İbrahim Hıfzi Efendi ve eşi Abdullah kızı Hatice Zarife tarafından satın alındığını belirlemiştir.

Üçüncü önemli tespit ise Ali Rıza Bey'in evi satın almasıyla ilgilidir. Buna göre, "Pembe Ev"ün üçte ikisi 1877 Aralık ayında ise Hatice Hıfzi tarafından Ali Rıza Bey'e satılmıştır. Mart 1878'de de Zübeyde Hanım evin geri kalan üçte birini Emin oğlu Yusuf Efendi'den satın almıştır. Böylelikle 1878 yılının başları itibarıyla Koca Kasım Paşa Mahallesi, Muhtar Sokak 38 numaralı ev, keresteci Ali Rıza Bey ve eşi Zübeyde Hanım'ın mülkiyetine geçmiştir. Bu tespitlerden hareketle, bu evin, üç yıl sonra 1881'de dünyaya gelen Mustafa Kemal'in doğduğu ev olduğuna şüphe yoktur.

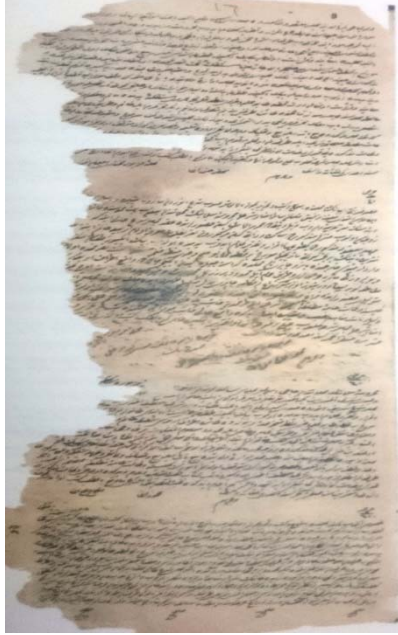

Ali Rıza Bey'in Ailesine Bıraktığı Miras
F53 Belge 57 No: 314 Sayfa: 10

Dimitriadis, bu bilgidan sonra Ali Rıza Bey'in evi genişletmek için yaptığı eklemeleri belgelerle belirledikten sonra 1887'de vefat ettiğini aktarmaktadır. Bu konuda yaptığı önemli tespitlerden biri de ailesine bıraktığı mirasla ilgili Şeri Mahkeme tarafından 13 Nisan 1887'de tutulan kayıtlardır. Buna göre Ali Rıza Bey'in varisleri; eşi Zübeyde Hanım ile çocukları Mustafa, Naciye ve Makbule'dir. Şeri Mahkeme'nin tespitlerine göre, Ali Rıza Bey ailesine şahsi eşya olarak 145 kuruş değer biçilen birkaç parça eşya ile bir iki kitap ve 35.010 kuruş değerindeki evi miras bırakmıştır. Nuri Efendi adında bir şahsa da 28.800 kuruşluk bir borcu olduğu belirlenmiştir. Dimitriadis eserde Ali Rıza

Bey'in defni için 55 kuruş harcadığını ve 28.800 kuruşluk borcun ödenmesinden sonra Zübeyde Hanım'a mihr bedelinin bir kısmını karşılamak üzere 751 kuruş ödendiğini de belirlemiştir. Ayrıca 553 kuruşluk delalet masrafı 140 kuruşluk vergi masrafı ödendikten sonra arta kalan 4.410 kuruş mirasın şeri kanuna göre aile fertleri arasında paylaştırıldığını tespit etmiştir. Buna göre Zübeyde Hanım'a mirasın yüzde 12'sini oluşturan 551 kuruş, Mustafa Kemal'e yüzde 44'ünü oluşturan 1929 kuruş, kızların her birine de yüzde 22'sini oluşturan 964 kuruş miras kalmıştır.

Yazarın aktardığına göre, Ali Rıza Bey'in ölümünden sonra Zübeyde Hanım ve çocukları için zorlu bir süreç başlamıştır. Ancak bununla birlikte Zübeyde Hanım çaresiz de değildi, çünkü nihayetinde kocasından kendisi ve çocuklarına biri dokuz odalı (Pembe Ev), diğeri beş odalı (bitişik ev) olmak üzere iki ev miras kalmıştı. Ancak yazarın tahminine göre; Zübeyde Hanım, Ali Rıza Bey'in vefatından sonra Pembe Ev'i birkaç yıllığına kiraya verip, küçük evde ikamet etmiş ve geçimini de bu kirayla sağlamıştır. Bu durum küçük evin 18 Ocak 1888 tarihinde Abbas Ağa kızı Zehra'ya satışı gerçekleşene kadar bu şekilde devam etmiştir. Bu tarihten sonra ise Zübeyde Hanım "Pembe Ev"i kiralamaya devam etmiş ve bir süre için Langaza bölgesindeki Sarıyer köyünde yaşayan ağabeyinin yanına taşınmıştır.

Ali Rıza Bey'in Büyükbabasının İsminin Mustafa Olduğunu Gösteren Belge
F51 Belge: 56a-b No: 312 Sayfa: 16/9

Bu bilgilerden hareketle kesin olarak evin 1878'den itibaren Ali Rıza Bey tarafından satın alındığı ve ailenin mülkü olarak kaldığı anlaşılmaktadır. Yazarın tespitine göre, bütün belgelerin evden mülk olarak bahsetmesi, "Pembe Ev" in hiçbir zaman vakıf arazisi olmadığını ve mutlak mülkiyet altında bir emlak olduğunu göstermektedir.

Dimitriadis, "Pembe Ev" ile ilgili yukarıdaki önemli bilgileri tespit ettikten sonra Zübeyde Hanım'a ailesinden miras kalan evlerle ve Mustafa Kemal'in satın aldığı iki evle ilgili bilgiler de vermiştir. Bunların yanı sıra önemli olan diğer bir konu da yazarın kullandığı belgeler sayesinde Atatürk'ün ailesiyle ilgili yaptığı değerli tespitlerdir.

Dimitriadis'in tespitlerine göre, Atatürk'ün dedeleri Manastır'ın Kocacık köyünden gelip Selanik'e yerleşmiştir. Atatürk'ün "Kemal" isminin bir öğretmeni tarafından verildiği genel olarak bilinen bir gerçek. Ancak asıl ismi olan Mustafa'nın neden verildiği şimdiye kadar bilinmiyordu. Bilindiği üzere eskiden aileler genellikle çocuklarına anne ve babaları ile daha büyük atalarının isimlerini verirdi. Atatürk'ün dedesinin ismi Ahmed'ti ve bu isim ağabeylerinden birine verilmişti. İlk olarak bu eserde yayınlanan belgeler sayesinde Ali Rıza Bey'in ailesi hakkında önemli tespitlerde bulunulmuş ve büyükbabasının adının Mustafa olduğu belirlenmiştir. Yazara göre küçük Mustafa, büyükbabasının adını almıştır.

Dimitriadis, Zübeyde Hanım'ın ailesi hakkında da önemli tespitlerde bulunmuştur. Buna göre, Zübeyde Hanım, kadın fertlerin az çok eğitim aldığı bir aileye mensup olup annesi Ayşe, babası da İbrahim oğlu Feyzullah Ağa'dır. Kardeşleri ise Hüseyin Ağa ve Fatma Molla'dır.

Eserin birinci bölümünün son kısmı "Pembe Ev" ile ilgili Osmanlı sonrası dönemdeki gelişmelere odaklanmaktadır. Bilindiği üzere Selanik, Balkan Savaşları sırasında 1912'de Yunanistan tarafından işgal edilmiş ve takip eden yıllarda birçok Türk ailesi gibi Zübeyde Hanım ve kızı Makbule de Selanik'teki evlerini terk ederek İstanbul'a göç etmiştir. Yunanistan da 1917 yılında Türklerin terk ettiği mülklere el koymuş ve bu mülkler, Emlak İdaresi tarafından kayıt altına alınmıştır. Lozan Antlaşması'ndan sonra ise, mübadele sözleşmesi gereği, Türklere ait olan taşınmazlar 1924 yılında Merkezi Mübadele Dairesi'nin yönetimine devredilmiştir. 1925 yılında, o tarihe kadar göçmenlere dağıtılmamış olan taşınmazlar, Yunanistan Milli Bankası'na devredilmiş, bu kurum da taşınmazları satıp elde edilen gelirleri, Türkiye'de bıraktıkları mallar karşılığında ellerinde tazminat senedi bulunan göçmenlere dağıtmıştır.

Bu arada Yunanistan Milli Bankası, 1926 yılında her taşınmazı ayrıntılı olarak tanımlayan, hakkında ayrıntılı bilgi ve planını içeren fişler hazırlamıştır. Dolayısıyla el konulan mülkler hakkındaki belgeler arasında her evle ilgili belgelerin dosya numarasını içeren genel bir plan cetveli oluşturulmuştur. Dimitriadis'in tespitlerine göre, planda, Pembe Ev ile ilgili belgeler 2673 numaralı dosyada yer almaktadır. Selanik'te bulunan Mübadillerin Mülkiyet Dairesi, 1928 yılında Yunanistan Milli Bankası'na yazılı bir başvuruda bulunup Mustafa Kemal'in babadan kalma evi olması nedeniyle "Pembe Ev"ün satılmamasını istemiştir. Ancak Milli Banka

“Pembe Ev”i 1930 yılında 197.800 Drahmi karşılığında Grigori, Alikı ve Yestimani Serafımidu veya Serafımoğlu’na satmıştır.¹

Yazar, Tırkiye-Yunanıstan ilişkilerinin dostane boyuta ulaştığı 1933 yılında Selanik Belediye Meclisi, evin satın alınmasına ve evin ana girişine açıklayıcı bir levhanın yerleştirilmesine karar verildiğini aktarmaktadır. Bu gelişmeden sonra da Selanik Belediyesi, Tırkiye Cumhuriyeti’nin 10.000 Drahmi katkısıyla ve 1936 yılında “Pembe Ev”i 650.000 Drahmi karşılığında satın alarak, 1937 yılında Mustafa Kemal Atatırk’e armağan etmiştir. Tırkiye Cumhuriyeti Başkonsolosluğu, bu gelişmenin ardından “Pembe Ev”in yanındaki taşınmazları da satın almış ve gerekli değişiklikler yapılarak ev, özđün haline getirilmiştir. Belli bir süre sonra ise Dolmabahçe ve Topkapı Saraylarından gıtırülen eşyalar eve yerleştirilmiş ve 1953 yılından itibaren Atatırk Mızesi olarak ziyarete açılmıştır.

Eserin ikinci bılıümü, birinci bılıümde kullanılan 90 civarında Osmanlıca arşiv belgesinden oluşmaktadır. Orijinallerinin yanı sıra transkripsiyonlarına da yer verilen bu bılıümde belgeler beş farklı alt başlıkta tasnif edilmiştir. Alt başlıklar řu şekildedir:

- Tapu Defterleri
- Vukuat-ı Emlak Defterleri
- Vergi Defterleri
- şer’i Mahkeme Sicilleri
- Çeşitli Belgeler

Üçüncü ve son bılıümde ise eserde kullanılan Yunanca arşiv belgelerine yer verilmiştir. Bu bılıümde, ikinci bılıümde olduğu gibi belgelerin orijinallerinin yanı sıra Tırke hallerine de yer verilmiştir. Sayı olarak, Osmanlıca arşiv belgelerine göre daha az olan Yunanca belgeler 1917-1933 yılları arasına aittir.

Bu bilgiler çerçevesinde eserle ilgili bir değerlendirme yapılacak olursa; uzun bir çalışmanın sonunda ortaya çıkan bu çalışmanın hem Osmanlı hem de Yunan arşiv belgelerine dayanması açısından son dınemlerde alana katkı sunan değerli çalışmaların başında yer aldığını vurgulamak yerinde olacaktır. Eserin tapu defterleri, şer’i Mahkeme kayıtları, emlak kayıtları ve vergi kayıtları temelinde kaleme alınmış olması, konuyla ilgili bütün tartışmaları sona erdirecek ve olası suiistimalleri boşa çıkaracak mahiyettedir. Bu açıdan

¹ Ancak yazar kitabın farklı bir bılıümünde “Pembe Ev”in, 1 Ağustos 1930 tarihinde 293.850 Drahmi karşılığında, hemen bitişikteki küçük evin dosya numarası ise 2671 olup, bu evin de 16 Mart 1929 tarihinde 48.000 Drahmi karşılığında satıldığını ifade etmiştir. s. 32.

eser, araştırmacıların yanı sıra konuya ilgilenecek bütün kesimlerin Türkiye'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün ailesi ve doğduğu ev ile ilgili doyurucu/sağlıklı bilgilere sahip olmasında önemli bir rol oynayacaktır.

